

Της Μαρίας Καβάλα*

Τον Φεβρουάριο του 2020 κυκλοφόρησε στα ελληνικά το «στρατοπεδικό χρονικό» του Μωσέ Αελιών *Ωδίνες θανάτου*. Οι *Ωδίνες* είχαν πρωτοεκδοθεί στα εβραϊκά το 1992 και αφορούσαν τα στρατόπεδα θανάτου, αλλά όχι μόνο. Το βιβλίο μεταφράστηκε στα αγγλικά (2005) και στα λαντίνο (μετά το 2000) ενώ ήταν πολλαπλά αναμενόμενο στα ελληνικά. Η πρωτοβουλία της κ. Αλίκης Αρούχ, υπεύθυνης του Ιστορικού Αρχείου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, του επίκουρου καθηγητή της Έδρας Εβραϊκών Σπουδών του ΑΠΘ, Γιώργου Αντωνίου και η συνεργασία με τον Σπύρο Κακουριώτη (μετάφραση) και τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια έδωσαν ένα μεστό και πολύτιμο αποτέλεσμα.

Αποτελεί ένα χρονικό, όπως σημειώνεται στο εξώφυλλο, που μπορεί να γράφηκε πολλά χρόνια μετά το Ολοκαύτωμα –η γραφή ξεκίνησε το 1987– αλλά βασίστηκε στη μνήμη και στις ημερολογιακές σημειώσεις του αφηγητή. Σημειώσεις που είχε αρχίσει να κρατά μόλις τεσσεράμισι μήνες μετά την απελευθέρωση.

Οι *Ωδίνες* διακρίνονται σε δύο βασικές ενότητες. Η πρώτη αφορά την τραυματική περίοδο 1941-1945, την περίοδο-τομή στη ζωή του συγγραφέα, ενώ η δεύτερη τη ζωή στη Θεσσαλονίκη πριν από τον πόλεμο και την κατοχή. Ωστόσο, η έκδοση διανθίζεται στο ξεκίνημά της με τους προλόγους του συγγραφέα για την κάθε μία έκδοση ξεχωριστά, καθώς και με τις επαινετικές επιστολές εκ μέρους πολιτικών και πνευματικών προσωπικοτήτων του Ισραήλ. Αυτές οι τελευταίες, μαζί με την ίδια τη γλώσσα της πρώτης έκδοσης, αναδεικνύουν την ταυτότητα με την οποία διαμόρφωσε τη μεταπολεμική ζωή του ο Μωσέ Αελιών, αυτή του ισραηλινού στρατιωτικού, της στρατιωτικής ελίτ, που αγωνίστηκε για την οικοδόμηση του νεοσύστατου από το 1948 κράτους. Παράλληλα, οι ίδιες επιστολές μας εισάγουν στον κόσμο των πολλαπλών εθνικών-εθνοτικών ταυτοτήτων του συγγραφέα: ισραηλινός μεταπολεμικά, ελληνικής καταγωγής επιζών του Ολοκαυτώματος, σεφαραδίτης θεσσαλονικιός Εβραίος, οι οποίες στο βιβλίο συνυφαινονται και κάθε φορά που η μία δείχνει κυρίαρχη, αναδύονται οι άλλες, συχνά λυτρωτικά για τον ίδιο. Το βιβλίο κλείνει με το σχόλιο της Ταμάρ Αλεξάντερ, για το τραύμα που γίνεται γραφή, ακαδημαϊκού του Πανεπιστημίου Μπεν Γκουριόν της Νεγκέβ, στη Μπιρ Σεβά του Ισραήλ, και με την ευχαριστήρια επιστολή των παιδιών του προς τον Μωσέ, με τα οποία συνομιλεί σε όλο το έργο, ιδιαίτερα με την κόρη του, μυώντας τα βήμα-βήμα στο ανείπωτο, όταν καταφέρνει και ο ίδιος να το εκφράσει.

Ο Μωσέ ήταν 17 ετών όταν εκτοπίστηκε μαζί με την οικογένειά του στο Άουσβιτς και ήταν ο μοναδικός επιζών. Τα 2,5 χρόνια της γερμανικής κατοχής στη Θεσσαλονίκη, τα χρόνια της εφηβείας του, σηματοδεύτηκαν από την απώλεια του πατέρα του, από την προσπάθειά του να στηρίξει την οικογένεια οικονομικά στήνοντας πάγκο μικροπωλητή, σε μια οικονομία επιβίωσης, συνηθισμένη πρακτική παιδικής εργασίας τόσο για το κατοχικό διάστημα όσο και για τη μεσοπολεμική Θεσσαλονίκη· σηματοδεύτηκαν ακόμη από τα «κακόβουλα διατάγματα», όπως αποκαλεί τα φυλετικά μέτρα, από τον εγκλεισμό στο γκέτο αλλά και την πίστη ότι στην Πολωνία, ενδεχομένως, τους περιμένει κάτι καλύτερο από το γκέτο, όπως διέδιδαν πολύ πειστικά και παραπλανητικά οι Γερμανοί. Τον Απρίλιο του 1943 εκτοπίστηκαν στο Άουσβιτς...

Από το σημείο αυτό του βιβλίου ξετυλίγεται μια μοναδική αφήγηση για την εμπειρία των στρατοπέδων, συνδυασμένη με συστηματική εργασία τεκμηρίωσης, με διασταύρωση στοιχείων της μνήμης με αρχειακό υλικό από το Κρατικό Μουσείο του Άουσβιτς-Μπίρκεναου, με σύγκριση με άλλα διαβάσματα και μαρτυρίες, με επίμονη συγκινητική αναζήτηση προσώπων που είχε γνωρίσει στο στρατόπεδο, με αέναη έρευνα και νέα στοιχεία που εμπλουτίζουν την κάθε νέα έκδοση του βιβλίου. Το χρονικό συνοδεύεται από φωτογραφίες, χάρτες, πραγματολογικά στοιχεία, από αρχειακά έγγραφα και τις πληροφορίες τους μεταφερόμενες αυτούσιες μέσα στη ροή του κειμένου. Συμπληρώνεται ακόμη από επιτόπια έρευνα, καθώς στην πρώτη του επίσκεψη στο Άουσβιτς, το 1987, ο συγγραφέας αναζητά και αναγνωρίζει τους ειδικούς χώρους του μαρτυρίου, τα αντικείμενα βασανισμού, τους τόπους των ωδινών και της οδύνης.

Ο Μωσέ αφηγείται την άφιξη στο Άουσβιτς, τον «χωρισμό» από την οικογένεια, κατά τη διαλογή, τους «σκλάβους εργάτες», την καταναγκαστική εργασία γενικότερα, νήμα που διαπερνά όλη την αφήγηση και προσφέρει σημαντικά στοιχεία για το θέμα, την απάνθρωπη ρουτίνα του στρατοπέδου, τις ατομικές και συλλογικές προσπάθειες διατήρησης της ανθρώπινης ιδιότητας (απαγγέλοντας προσευχές τις ημέρες του Πέσσαχ, εφευρίσκοντας τρόπους να τρώνε το ελάχιστο ψωμί με τέτοιο τρόπο ώστε να ξεγελούν το διαρκές αίσθημα πείνας, διδάσκοντας ελληνικά στον πολωνό συγκρατούμενο-συνασθενή στο νοσοκομείο του στρατοπέδου και πολλά άλλα). Οι συναντήσεις με τον θάνατο είναι καθημερινές, η συνειδητοποίηση ότι η δουλειά μπορεί να σε βοηθήσει να παραμείνεις στη ζωή, η οριοθέτηση του χρόνου μέσα από τις θρησκευτικές γιορτές και τους ψαλμούς και η ενίσχυση του ηθικού μέσα από τη διαδικασία, θρησκευτικό στοιχείο που δεν συναντάμε συχνά σε άλλες μαρτυρίες, η επικοινωνία με άλλους θεσσαλονικείς κρατούμενους, οι φιλίες, η «μαθητεία» σε μαστορικές τέχνες, η συγκλονιστική πορεία θανάτου. Πρόκειται για μία από τις λίγες μαρτυρίες στα ελληνικά που αφορούν τις πορείες θανάτου από τον Ιανουάριο του 1945 και μέχρι το τέλος του πολέμου, τις λεπτομέρειες κατά την εξαντλητική μετακίνηση από το ένα στρατόπεδο στο άλλο, την αυτοθυσία, την υπέρβαση του εαυτού, την ανθρωπιά μέσα στην κόλαση. Η ζωή στα στρατόπεδα Μαουτχάουζεν, Μελκ, Έμπενζε, η

εκμετάλλευση μέχρι τέλους εκ μέρους των Γερμανών.

Ξεχωριστή σημασία έχει το κεφάλαιο για το πρώτο μεταπολεμικό διάστημα στο στρατόπεδο, η μεταφορά στην Ιταλία, η παράνομη μετανάστευση στην Παλαιστίνη, τα αρχικά δύσκολα χρόνια εκεί, η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ, ο πρώτος αραβοϊσραηλινός πόλεμος, η σχολή αξιωματικών, η στρατιωτική καριέρα. Ένα κεφάλαιο βαθύτατα αυτοβιογραφικό, που μοιάζει με γέννηση μετά τις ωδίνες θανάτου και μας προετοιμάζει για την επόμενη ενότητα, την επιστροφή νοητικά, αλλά και με ένα αληθινό ταξίδι, στις ρίζες, 44 χρόνια μετά.

Έτσι, στο δεύτερο μέρος, ξετυλίγονται εικόνες από το ταξίδι στη Θεσσαλονίκη το 1987 και την αναζήτηση του χαμένου χειρογράφου του πατέρα και της χαμένης εφηβείας, εικόνες από την προπολεμική πόλη, τα σχολικά χρόνια, τα αντισημιτικά επεισόδια του Κάμπελ, εικόνες από τον ελληνοϊταλικό πόλεμο.

Οι γραπτές μαρτυρίες των επιζώντων Εβραίων της Ελλάδας, όπως μας έδειξε η Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου μπορεί να είναι αφηγήσεις αυτοβιογραφικού χαρακτήρα, σύντομες ή εκτενέστερες, συχνά με τη μορφή ημερολογίου, που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου αλλά κυρίως μετά τη λήξη του. Η Ρίκα Μπενβενίστε διέκρινε ότι τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οι Εβραίοι επιζώντες δεν ήσαν σιωπηλοί και, αντίθετα, παρείχαν πλήθος πληροφοριών για τα δεινά που είχαν υποστεί, σε μαρτυρίες που συλλέχθηκαν αμέσως μετά το τέλος του πολέμου από ευρωπαϊκά και αμερικανικά ερευνητικά κέντρα. Ωστόσο, αυτό το υλικό των μαρτυριών και των τεκμηρίων κυκλοφορούσε κυρίως σε εβραϊκούς κύκλους. Δημόσιο χαρακτήρα έλαβαν οι μαρτυρίες από το 1970 και μετά. Στην Ελλάδα, οι πρώτες πιο τολμηρές μαρτυρίες Εβραίων της Ελλάδας, αλλά και περισσότερες σε αριθμό, εμφανίστηκαν τη δεκαετία του 1980, και λόγω των ιδιαίτερων μεταπολεμικών πολιτικών εξελίξεων εδώ. Αυτές πολλαπλασιάστηκαν στη δεκαετία του 1990. Την ίδια δεκαετία, η Οντέτ Βαρών Βασάρ εισήγαγε στα ελληνικά από τα γαλλικά τον όρο «στρατοπεδική λογοτεχνία» και διαχώρισε το σύνολο των μαρτυριών για το Ολοκαύτωμα από εκείνα τα έργα «που απογειώνουν τον στοχασμό γύρω από τα στρατόπεδα, και δεν μένουν στην ατομική εμπειρία», εκείνα τα έργα που μετατρέπουν τον επιζώντα των στρατοπέδων σε συγγραφέα, που οδηγούν τον αναγνώστη στη συναισθηματική φόρτιση αλλά κυρίως στον αναστοχασμό.

Η γραφή του Μωσέ επιχειρεί ακριβώς αυτόν τον αναστοχασμό, τόσο και κυρίως για το ανείπωτο των στρατοπέδων όσο και για τα μεταπολεμικά και προπολεμικά χρόνια, στο Ισραήλ και στη Θεσσαλονίκη αντίστοιχα. Το προσωπικό στοιχείο του αφηγητή παρεμβαίνει σημαντικά και διαμορφώνει τον αφηγηματικό ιστό, με ύφος λιτό, χωρίς συναισθηματικές

φορτίσεις. Συναισθηματικός μπορεί να γίνεται μόνο στην ποίηση ή στο θεατρικό που έχει γράψει για το θέμα ο Μωσέ Αελιών. Η αφήγηση στις *Ωδίνες* προσλαμβάνει τον μεικτό χαρακτήρα του ιστοριογραφικού και του αυτοβιογραφικού λόγου, που συνδυάζει τη λεπτομερή εξιστόρηση γεγονότων, όπως αυτά αναδύονται στη μνήμη του συγγραφέα, διατηρώντας ωστόσο τον χρονολογικό καμβά του ιστορικού πλαισίου, γεγονότα που αφορούν την τύχη της οικογένειας, των συντρόφων στο στρατόπεδο, την προσωπική ιστορία του συγγραφέα και αποτελούν πολύτιμες πηγές για την ιστορία του οριακού κόσμου των στρατοπέδων, για τη μικροϊστορία, το ανώνυμο και το καθημερινό, για τη σύγχρονη ιστορία της Ευρώπης, της Ελλάδας και του Ισραήλ, για την «απροσμέτρητη οδύνη, που οδηγεί σε απροσμέτρητη γνώση» (Ιμρε Κέρτες).

**Η Μαρία Καβάλα είναι ιστορικός, επίκουρη καθηγήτρια στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.*

ΠΗΓΗ: [ιστοσελίδα oanagnostis.gr](http://ιστοσελίδα.oanagnostis.gr)